

TORN, TORNAR

TORNADISSA

1) Font situada en te. Vidrà, als vessants ONO. de Puigsacalm, camí de Platraver (CATorras, *Pir. Cat.*); oït *fón turnadissè* allà, 1936 (Exc. 75 i XIII, apè. 18). És famosa, i també perquè sé que li atribueixen caràcter intermitent; d'on el nom.

2) Parròquia de St. Martí de *Tornadissa* 1269. 1359: «Parr. de *Tornariça* de Sent Salvador de St. Ponç» (*CoDoACA* XII, 107). Mateixa forma en algun altre document (Monsalv. XVIII, 259; XIX, 265). És, doncs, a la Vall de Bianya, uns 20 k. al NO. de (1). Dependria, doncs, de St. Ponç, d'Aulina; altres (GGC?) identifiquen amb St. Martí del Clot, dins la mateixa vall. Versemblant que el nom li vingui d'una altra font tornadissa o intermitent.

Els adjectius en *-adis* vénen almenys part de *-ARICIUS*, com ho mostra en aquest la variant de 1359 etc. (cf. *Barcarès*, *Cabradis*, supra). *Tornadiço* adj. cast. i port. antics, designava els moros o jueus convertits, i els cristians en terra de moros (Mz.Pi., *Orig.*, 4143), d'on *Tornadiza* a. 1220, prop de Lisboa (Silveira, *RLus.* XXXV, 72), però aquesta via semàntica no sembla apropiada a aquells noms de lloc del nostre Nordest.

Els següents semblen tots provinents d'antics noms de castells, anomenats així pel senyor, o per al·lusió a un senyor d'ells.

TORNAFORT. 1) Poblet del Pallars Sobirà, agre. al mun. de Soriguera, uns 4 k. damunt, i al Sudest. Pron.: *tornafort*, a Sort (Casac. 1920); oït així mateix quan hi vaig anar el 1963 a fer l'enq., en aquest llogaret, encimbellat dalt d'un pujol, damunt de cingles (XXXVII, 18-21). Això feia pensar que vingui de *tormo fort* (veg. *torm*, supra), però el (2) i el (3) indiquen i suposen un altra etimologia.

MENC. ANT. 1066: *Tornastort* (Valls Tab., *Priv. V. d'Aneu*, p. viii): forma contradita per les altres dades, que deu ser més o menys mal llegida; sigui per *Tornalfort* o *Tornafort* o *Tornasfort*; 1359: *Torna-fort* (*CoDoACA* XI, 75). Sens dubte l'antic fort o castellet que hi havia dalt d'aquest puig, obra avançada del poderós castell feudal dels Vescomtes situat a Vilamur, poble adjacent, 2 k. més al NE.: a manera d'exhortació a aguantar-se fort, als qui hi guarnien aquest castellet.

2) Reduït avui a una gran barrancada afl. de l'esq. de l'Aglí, en el Fenolledès, te. *Rasigueres*, a l'O. de *La Tor de France*. Havia estat nom d'un castell: 1154: «Guill. de Illia, qui vocabatur de *Torna-fort*» (bis) (Moreau LXVII, 2). Ponsich el troba com «castell de *Torna-fort*», a. 1275; terme de *Torna-forts*; a. 1340; i com NP 1037 i 1134.

3) *Tournafort*, poble de Provença (Alps-Mar.), cantó de Vilars.

Són un nom que es pogué aplicar directament al castell, com epítet desideratiu formulat pels seus senyors, tal com *Taltevull* ('tal vull que siguis'), *Tal-ten-te* o *tal-tol-te* > *Talltendre*/*Talltorta* (article supra); passat que fos sobrenom d'un guerrer, suposant que fos correcta la lectura *Torna-s-fort* o *torna-t-fort* en el doc. de

1066.

Tornafulles, NL antic documentat l'any 1109: *molendinum q. d. de Tornafules* a Elna (Colhe. Moreau XLIV, 90). Sembla que ha de tenir el sentit de 'arremolina fulles (el canal del molí)'.

Tornallops, NL antic d'Elna: a. 1145: *vinea de Tornelubes* (Colhe. Moreau LXI). Potser té el sentit de 'datura llops, que fa recular els llops'.

TORNAMIRA. També sorgiria com nom de castell, que en català no tinc prou ben documentat; almenys, però, consta com una localitat o «quadra», oblidada avui, a la vegueria de Manresa, a. 1359 (*CoDoACA* XII, 67); i un Guillem de *Tornamira* figura en un doc. del S. XII del *Cart. de Poblet* (p. 111). Més conegut en Terres d'Oc. *Tournemire*, mun. d'uns 100 hab. en el Roergue, cap a Saint Africa; *Tournemire*, mun. en el dept. Cantal, districte Orilhac, c^o St. Cernin, molt documentat des de 1296 i en 7 docs. dels Ss. XVII i ss. *Tournemire*, molí en el c^o de Vic-sur-Cèren, doc. 1644 i 1669 (Amé, *Di. Top. Cantal*).

Crec que té raó Schultz-Gora en un estudi d'ASNSL CLII, 59-60, en posar-lo dins d'una sèrie de NLL formats amb imperatius —dos en aquest cas—: 'torna't (gira't, tomba't) i 'mira' si ve la cavalcada enemiga: nom paral·lel als dels castells nostres com «*Miravé*» (art. supra): 'mira', ve?; *Guarda-si-vénen* i anàlegs.

TORNAJAS. Sembla que seria un nom de formació i origen semblants al de Tornamira; també amb dos imperatius, ací amb *jas*: 'té'. Pron. *tornazás*. Lloc menor prop de Constantí, te. St. Gregori de Ter (enq. de Llorà, XIV, 114); car aquí la doble accentuació (amb la *o* pron. *o*, no *u*) és ja indicatiu clar d'un compost amb imperatiu; format també amb l'antic i dialectal *jas*: 'té, té', com dient: 'gira't, aquí el tens'.

TORNAVELS. Costa més d'explicar, però ens hi ajudarem posant-lo dins aquesta sèrie (avui sembla ser un nom caduc, no en GGC). Botet (*BABL* II, 462) s'hi mostra desorientat, pensant en Camprodon, però el context dels docs. dona la raó a Alsius, en posar-lo com determinatiu de Sant Dalmaí, al SO. de Girona, agre. del mun. de Vilobí d'Onyar, no lluny al Sud de la Serra de Rocacorba, la culminant del Gironès.

MENC. ANT. 1019, el bisbe de Girona cedeix a la seva Canònica un alou que ha rebut: «in parochia *Sancti Dalmacii de Tornavels*, vel in *Seliça* --- vel in *Borsoleu* ---» (Villan., *Vi. Lit.* XII, 315.8f.) [*'Salitja'* i 'Buixalleu', més al S.]; 1065: «rivulus *Lemine* et *Tornavels*, subtus *Roca-Curva* --- monte *Sordalo* et *Tudela* ---» (Villan., *Vi. Lit.* XII, 307-11 [vall de Llèmena, al peu de Rocacorba]; 1124: «*Cartellà* --- *Carulli* --- *Tornavels* --- *Frexaneto*» (Botet, *l. c.*), però anant amb *Cartellà*, que és a mig camí de Girona a Llèmena, ha de ser el mateix que el de 1012, car de Freixenet n'hi ha molts.

Els erudits han anat a l'endevineta amb aquest nom particular que ha estat confós amb un *Torneules* de les Alberes; aquest, però, és nom ben diferent, provinent de TURRE IN NEBULIS 'torre embolcada de boi-